
Politička teorija

Izvorni znanstveni članak
321.728
Primljeno: 4. listopada 2007.

Liberalizam i republikanizam: dvije nedemokratske i nepolitičke ideološke opcije

DAVOR RODIN*

Sažetak

Autor polazi od pretpostavke o dominaciji dviju nedemokratskih ideoloških orijentacija, liberalizma i republikanizma. U osnovi, autor vidi republikanizam i liberalizam kao ideje koje se nalaze u blizini političkoga odnosno demokratskoga. Ove ideje semantički djeluju, ali se ne mogu poistovjetiti s političkim odnosno demokratskim. To nije moguće, kako autor nastoji pokazati, jer nisu sumjerljive strukture.

Autor pokazuje preko teorijske obrade različitih povijesnih tradicija da europski republikanizam nije držao do demokracije smatrajući je najgorim oblikom vladavine. To dijelom važi i za liberalno političko učenje koje se kasnije razvilo. Autor misli da je moguće prevesti republikanizam na demokratski pluralizam odnosno da je upravo to danas najveće opće dobro. Time se republikanizam može spasiti od njegovih kontroverzija.

Ključne riječi: demokracija, liberalizam, opće dobro, postmoderna, republikanizam, semantička iritacija

I.

Liberalizam i republikanizam imaju paradoksalna svojstva: S *jedne* strane to su dvije političke teorije, ideologije i utopije, a s *druge* u skladu s novovjekovnom identifikacijom teorije i prakse dva politička pokreta, koji nastoje praktički aplicirati liberalne i republikanske ideje. U Hegela je nesumjerljivost tih medija dijalektički *invizibilizirana* identifikacijom teorije i prakse. Time je Hegel spekulativno zaključio put novovjekovne identifikacije teorije i prakse: “Načelo modernih država je ta golema snaga i dubina

* *Davor Rodin*, profesor emeritus Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu.

koja načelu subjektivnosti dopušta ostvarenje ekstremne osobne posebnosti i ujedno je *vrača* u supstancijalno jedinstvo i tako je u tom jedinstvu čuva” (Hegel, 1955.: 215, § 250). U Aristotela, koji razlikuje teoriju od prakse, ta se opreka “liberalizma” i “republikanizma” očituje kao odnos *etike* i *politike* kao dvaju različitih oblika praktičke djelatnosti. Medijska srodnost etike i politike kao praktičkih djelatnosti rezultira Aristotelovom tezom da su samo kreposni pojedinci dostojni dobra života u polisu kao institucionalnom okviru općega dobra i osobne kreposti. Razmotrit ćemo suvremeno određenje republikanizma i liberalizma.

U odnosu prema politici kao praktičkom djelovanju liberalizam i republikanizam djelomično su ideologije, a djelomično utopije koje stalno semantički aficiraju političko djelovanje. Sheldon S. Wolin (2004.) obuhvaća liberalizam i republikanizam pojmom *vizije*. Kao vizije liberalizam i republikanizam su očito *nepolitičke* i *nedemokratske* opcije. Za *liberalizam* je svako demokratsko većinsko odlučivanje neprihvatljivo jer ugrožava slobodu pojedinca pa stoga suvremeni liberali zagovaraju *deliberativnu demokraciju* kojom demokratsko većinsko odlučivanje nastoje izbjeći *prethodnom* deliberacijom, odnosno komunikativnim djelovanjem i diskursom (Habermas). Liberalima je neprihvatljiva i ona politička praksa koja mudro postupa s demokratski proizvedenim razlikama među građanima jer i ona okrnjuje liberalni individualizam. *Republikanci* djeluju u Aristotelovoj i Rousseauovoj tradiciji te drže da demokracija kao vladavina većine ugrožava opću jednakost svih umnih bića i time promašuje ozbiljenje dobra života za sve. U strogom smislu politika uopće *nije* tema republikanskih teorija.

Republikanizam i liberalizam su kao *teorije*, *utopije* i *ideologije nesumjerljive* s političkim djelovanjem, a to znači da ono što one smatraju ispravnim ne obvezuje političko djelovanje. Utopijski i ideološki stavovi mogu semantički utjecati na političku praksu, ali samo ako politički djelatni akteri te utjecaje uzmu u obzir na politički transformiran način.

Kao govorne i literarne tvorbe republikanske i liberalne ideje djeluju ponajprije na ustave jer su ustavi pisane danosti i stoga podložne logici i gramatici, a ne političkoj praksi. Liberalne i republikanske ideje djeluju stoga medijski izravno na *pravo* i *ustav* kako je to vidljivo na povijesnim primjerima jakobinskoga i američkoga ustava.

Trajni problem liberalizma i republikanizma kao ideologija nije njihov odnos prema ustavnom pravu, nego prema demokraciji i politici kao praktičkim medijima.

Demokracija je, prema Aristotelu, s jedne strane postupak kojim se razlikuje vladajuće od vladanih, a s druge izravni oblik vladavine naroda. Nasuprot tomu demokracija u novovjekovlju poprima funkciju *legitimacije* državne vlasti (*potestas*) i u toj je funkciji preduvjet mogućnosti za praktičko, a ne

ideološko i utopijsko posredovanje moći (*auctoritas*) u vlast (*potestas*). Dakle demokracija nije neposredno vlast naroda (Aristotel), nego postupak kojim se odgovara na pitanje koji dio naroda na određeni rok ima vlast u nekoj zajednici.

Demokracija je u Aristotela djelovala neposredno na prelazak *moći* u *vlast*, u srednjem je vijeku božansku moć u vlast posredovala *crkva* kao ekskluzivni tumač (*jus interpretandi*) volje božje, a u novom je vijeku *parlamentarna demokracija* postala preduvjetom mogućnosti pristupu državnoj vlasti. Grčka je demokracija bila *izravna*, srednjovjekovne su zajednice bile legitimirane transcendentno, a novovjekovna je demokracija *parlamentarno posredovana*. Volju naroda kao vrhovne moći ne interpretira narod, nego njegovi parlamentarni predstavnici. Oni odgovaraju na pitanje što je volja narodnoga autoriteta (*auctoritas*)?

Paradoks božanske, odnosno narodne moći, jest u tome što božanska ili narodna moć ne mogu neposredno djelovati jer bi u tom slučaju morale djelovati i protiv samih sebe, a to bi pojam posljednje instancije ili najvišega autoriteta difamiralo kao *neograničenu samovolju* bez obzira na to bila riječ o Bogu ili narodu, pa bi se u skladu s tim Bogu, odnosno narodu, pripisale samoubilačke sklonosti: *Nemo contra deus nisi deus ipse; nemo contra democratie nisi democratia ipse*. Pritom treba imati na umu da demokracija doista može samu sebe ukinuti i time otvoriti put demokratski legitimiranom totalitarizmu.

I danas se previđa da demokracija nije neposredna vladavina naroda, nego na različite načine temporalno, proceduralno i ustavno uvjetovani i ograničeni prelazak od *auctoritas* u *potestas*.

Ako se ta tranzitorna bit demokratske procedure pogrešno shvati, tada nastaje fikcija da demokratski legitimirana državna vlast (*potestas*) utjelovljuje *jedinstvo* moći i vlasti te da je u tom smislu *diktatorska* ili *totalitarna*, neovisno o tome je li riječ o plebiscitarnoj ili parlamentarnoj demokraciji (Agamben, 2004.).

Obje su vrste demokracije u funkciji prelaska iz *auctoritas* u *potestas*, samo što plebiscitarna demokracija prijeti *invizibilizacijom* pluralne narodne volje, dok parlamentarna pravno, dakle simbolički, čuva manjine u funkciji opozicije kao vlasti u sjeni.

Na mjesto demokratske odluke o tome tko u državi ima vlast a tko moć, liberali žele postaviti slobodnoga *autonomnog pojedinca* koji o vlasti *pregovara* s drugim pojedincima, a republikanci *opće dobro* koje kao vrhovna vrijednost zajednice stoji iznad svakoga demokratskog odlučivanja kao njegov preddemokratski ili nedemokratski preduvjet. Dakle, liberalizam i republikanizam su protivnici demokracije kao postupka u kojem se očituje plu-

ralna narodna volja i istodobno praktički odlučuje o prelasku moći (*auctoritas*) u vlast (*potestas*).

Obje su teorije – liberalizam i republikanizam – nedemokratske jer su liberali protiv svake većinske odluke koja bi ograničila slobodnu volju autonomnoga pojedinca, a republikanci smatraju da se o općem dobru ne može demokratski odlučivati jer svaka većinska odluka isključuje manjinu, a to protuslovi ideji općega dobra među jednakima, bili to *sunarodnjaci*, *braća* i *sestre* ili *drugovi* i *drugarice*.

Tomu treba dodati i postmoderni pojam *izbjegličke demokracije* (*fugitive democracy*) koji uvodi Sheldon S. Wolin (2002.: 601) kako bi naglasio razliku između suvremene demokracije i tradicionalne predstavničke i plebitsarne demokracije.

Tradicionalna većinska demokracija počivala je na pretpostavci homogenoga naroda u jednini. Ona je posredovala između moći (*auctoritas*) i vlasti (*potestas*) pod pretpostavkom takvoga jedinstvenog suverena. Postmoderna teorija demokracije uvidjela je da narod kao nosilac suvereniteta nije jedinstven nego *segmentiran* i *fragmentiran*. Tako fragmentirani suveren je nesposoban za kolektivne akcije. Time je demistificirana stara teološka pretpostavka da narod poput dragoga Boga utjelovljuje jedinstvo moći i vlasti i tako postoji kao *predustavna* instancija. Time s dnevnoga reda nije skinuta samo pogrešna pretpostavka da narod utjelovljuje jedinstvo moći i vlasti, nego i to da želi biti to jedinstvo. Budući da je narod segmentiran, a ne jedinstven, to je suvremena demokracija proces kojim se nastoji kolektivizirati male dislocirane segmente moći. Demokracija stoga poput izbjeglice (*fugitive*) luta od mjesta do mjesta nastojeći homogenizirati različite male segmente moći u posljednju *temporalno* i *ustavno* ograničenu instanciju odlučivanja. Suverenitet je u tom smislu temporalno ograničena demokratska konstrukcija, a ne predustavna i preddemokratska jedninska danost kao u tradiciji.

Time se postavlja pitanje o odnosu slobodnih i jednakih građana prema liberalizmu, republikanizmu i demokraciji kao različitim medijima ili formama djelovanja.

John Rawls je taj odnos pokušao riješiti na dva načina: izvorno *pravno*, a kasnije *politički*.

On je najprije postavio pitanje: “Kako može trajno postojati pravedno društvo slobodnih i jednakih građana koji su fragmentirani umnim, ali međusobno posve različitim opsežnim religijskim, filozofskim i moralnim učenjima”? Na to je pitanje Rawls odgovorio *najprije*: s pomoću *fair* pravnoga postupka pod pretpostavkom *vela neznanja*. U *drugom* je navratu zastupao tezu “... u demokratskoj ustavnoj državi mora javno razumijevanje pravednosti biti maksimalno neovisno o kontroverznim filozofskim i religijskim

učenjima. Javno razumijevanje pravednosti mora biti političko, a ne smije biti metafizičko” (Rawls, 1998.).

Možemo reći da je Rawls nekonzistentan. On glavinja između dvaju nesumjerljivih medija: *prava* i *politike*. Ako pravdu ne smijemo miješati ni s liberalnim ni s republikanskim idejama, onda ju još manje smijemo miješati s političkom djelatnošću.

II.

Pokušat ćemo rekonstruirati jednu od brojnih suvremenih konzervativnih obrana republikanizma. Konzervativce uznemiruje postmoderna kritika republikanizma.

Jedan od utjecajnih predstavnika konzervativnoga tabora Josef Isensee suprotstavlja se Luhmannovoj tezi da je pravo autopoietički sustav koji se legitimira vlastitim *postupkom*, a ne nekom unaprijed danom idejom prava, ili dapače vrijedećim pravom. Tu Luhmannovu tezu Isensee naziva “desupstancijalizacijom, kompetencijalizacijom i procesualizacijom općega dobra” (2004.: 99).

Isensee misli supstancijalno, dakle ni transcendentalno ni semantički. On novovjekovnoj transcendentalnoj, ideji republikanizma prigovara da je prazna forma (obrazac), a potom s logičkom pregnancijom opovrgava tu tezu. Tako protiv Kantova transcendentalizma nastupa s kritičkom vehemencijom: “Ako se pokaže da je republikanizam prazna forma koja prethodi svakom sadržaju iskustva, tada se rasprava o njemu zaključuje sama sobom. Praznu se formu ne može konkretizirati. Nju se ne može tumačiti, nego samo ispuniti bilo kakvim sadržajem. Prazna forma ne tvori moguću supstrat za kompetenciju, ona nije moguću predmet postupka, niti tema diskursa. Svaki bi teoretski ili praktički napor da se shvati opće dobro nalikovao hrtovoj potjeri za fantomskim zecom” (Isensee, 2004.: 117).

Odbačenom transcendentalizmu kao proznoj formi koja predodređuje svako iskustvo Isensee suprotstavlja Aristotelovo političko mišljenje i taj se kasni *reentry* Aristotelova mišljenja koristi za kritiku Kantova transcendentalizma. Prema Isenseeovu *reentryju* Aristotelov nauk opće je dobro, supstancija koju je moguće opisati i prema kojoj se potom možemo orijentirati u praktičkom životu. Što je nova u tom *reentryju* Aristotelova supstancijalizma? Nova je novovjekovna redukcija Aristotelovih četiriju uzroka na jedan jedini djelatni uzrok, na *causa efficiens*.

Ta redukcija ostaje trajnim obilježjem novovjekovnoga odnosa liberalizma i republikanizma prema demokraciji i politici. Drugim riječima, liberalizam i republikanizam predstavljaju semantičku okolinu politike i demokracije s kojom se politika i demokracija trajno *semantički* sučeljuju. Kad bi se

supstancijalni liberalizam i supstancijalni republikanizam uspjeli *kauzalno* nametnuti politici i demokraciji, tada bismo imali na djelu liberalni, odnosno republikanski *totalitarizam*, kako je to uvidio i Carl Schmitt. Protiv supstancijalno određenoga općeg dobra teško je išta demokratski i politički prigovoriti. Naime, što bi demokracija mogla razlikovati i što bi politika mogla povezivati ako bi republikanska ideja *dobra života* postojala *prije* svake demokracije, politike, pa i ustava. Republikanizam je naime i u intenciji i u ideji to *preddemokratsko*, *pretpolitičko* i *predustavno* opće dobro koje usmjeruje svako demokratsko, političko i pravno djelovanje, dakle *apsolutno dobar život u ideji i na djelu*: Aristotelov *polis*, Hegelova *država*, Marxov *komunizam*. Isto vrijedi i za liberalizam ako je prema liberalnoj ideji pojedinac određen kao sebi samom dovoljna *causa sui*.

Isensee točno vidi opasnosti postmoderne kritike kako Aristotelova supstancijalizma, tako i Kantova transcendentalizma. Jer, ako među različitim sustavima kakvi su demokracija, politika, država, pravo ... vlada samo neuhvatljiva semantička procedura, tada je i opće dobro, pa i sama istina, stavljena na bubanj: "Procedura kao zbiljski proces ne traži unaprijed danu istinu, pravednost, opće dobro, nego *proizvodi* istinu, pravednost, opće dobro na koje se sudionici skloni učenju, kakvi već jesu, prilagođuju" (Isensee, 2004.: 99).

Isensee u svom zagovaranju republikanizma ne može zaobići njegov odnos prema demokraciji. On izričito naglašava razliku između republikanizma i demokracije te se upušta u raspravu o odnosu republikanizma i demokracije.

Teza prema kojoj bi se o *općem dobru* moglo demokratski odlučivati nije, prema njemu, u skladu ni s demokracijom, ni s republikanizmom kao različitim sustavima jer demokracija razlikuje i segmentira upravo tamo gdje republikanizam teži jedinstvu. O tome Isensee govori posve jasno: "Teza da bi demokratski postupak jamčio suglasje o općem dobru učinila bi opće dobro derivatom demokracije, dakle semantičkim ukrasom. Učenje o demokratskom proceduraliziranju nije našlo izlaz iz dvojbe općega dobra" (Isensee, 2004.: 100). O općem se dobru ne može demokratski, većinski odlučivati, jer ono stoji iznad takvoga razlikovanja, kako je tvrdio već i Rousseau. To zvuči univerzalistički, ali – je li Isensee univerzalist ili konzervativni teoretičar novovjekovne nacionalne države? Misli li on na dobar život čovječanstva, ili na dobar život njemačkoga naroda i države? Tako zaostrena dvojba ne postoji za jednoga šmitijanca. On kontroverziju između demokracije i republikanizma razrješuje drukčije: "Demokracija određuje tko vlada, ali ne u koju se svrhu vlada. Ona se odnosi na izvor legitimiteta nosilaca državne vlasti, a opće se dobro odnosi na svrhu vladavine ...".

Prema općem dobru kao svrsi usmjerena je, prema Aristotelovu nauku, svaka "dobra" državna forma, a ne samo demokracija" (Isensee, 2004: 101). U nastavku je još jasniji: "Opće dobro nije obuhvaćeno pojmom demokra-

cije, nego pojmom republike: *res publica res populi*” i potom: “Demokracija kao *vladavina naroda* treba republikansku nadopunu, tj. vladavinu *za narod*”. I na kraju sve poprima željeno osvjetljenje: “Zapravo, ustav sadržava plan dobra života zajednice ... U njemu su strukture dobrog poretka pravno *predutvrđene (vorverfestigt)*” (Isensee, 2004.: 102).

Nakon tih stavova sve završava u skepticizmu svojstvenom svakom pozitivizmu. *Država, ustav, demokracija, liberalizam, politika, opće dobro*, pitanje je kako sve to povezati i koordinirati nakon što se naslijeđena Hobbesova struktura *država – građansko*, odnosno *podaničko* društvo raskomadala u pluralizmu civilnoga društva, te je narodni suveren *segmentiran* i *fragmentiran*, i tako onesposobljen za jednoznačno odlučivanje. Kao i u staroga šmitijanca Ernsta Forsthoffa, tako i u mladoga šmitijanca Josefa Isenseea sve završava u pokušaju izbjegavanja *polikracije* (mnogovlašća) koja ugrožava pravnu državu kojoj je i Schmitt pretekao kraj: “Epoha državnosti ide sada svom kraju. O tome ne treba više trošiti riječi” (1963.: 10). Pa ipak, u toj i još jednoj točki Isensee ne slijedi C. Schmitta: *ponajprije* on se odlučno suprotstavlja Schmittovu decizionizmu (*creatio ex nihilo*) i *potom* on kao uvjereni *etatist*, nasuprot Schmittovoj *polikraciji* kao obliku raspada pravne države, brani *republikansku* ideju ustavne države.

No ustav kao posljednja instancija nadležna za opće dobro vrijedi još samo za državu, ostali dijelovi civilnoga društva slijede vlastita ustrojstva. Država je samo dio civilnoga društva s posebnim zadacima, a ne formirajući i upravljajući subjekt cijeloga društva kao u Hegela, ne više najviše dobro kao u Aristotela. Imajući sve to na umu, Isensee svoju analizu općega dobra završava skeptično: “Jesu li ti fenomeni razlog da se odrekemo općega dobra kao kategorije državnoga djelovanja i da ga prokažemo kao životnu laž? Ne!” Isensee ostaje posve ideološki vjeran republikanizmu. “On je potrebniji nego ikad kako bi oštrio smisao za opće dobro u teoriji i praksi” (Isensee, 2004.: 117).

III.

Kako kritički argumentirati protiv toga još uvijek aktualnoga *supstancijalnog* i neoaristotelovskoga *hermeneutičkog* mišljenja *dobra života* i s druge strane osuvremenjenoga *liberalnog individualizma*? Novovjekovno supstancijalno mišljenje razlikuje se od Aristotelova supstancijalizma redukcijom njegovih četiriju uzroka: *forme, materije, svrhe* i *causa efficiens*, na jedan jedini na *causa efficiens*. Na temelju te redukcije oslobođenje čovjeka od srednjovjekovnih okova bilo je shvaćeno kao ozbiljenje *slobode kao najvećega dobra*. To je ozbiljenje slobode u Francuskoj revoluciji očitovalo svoju paradoksalnu narav u obliku jezivih zločina nad svima koji su bili protiv slobode kao najvećega dobra. Uočivši razliku između francuske revolucionarne

prakse i njemačke teorije, H. Heine je u svojim pariškim predavanjima o njemačkome klasičnom idealizmu to komentirao riječima: “Da su francuski revolucionari djelovali onom dosljednošću kojom je Kant mislio, glave bi padale poput snoplja”. Iza takve ludosti stoji novovjekovno *tehničko* poistovjećivanje *teorije* i *prakse* što u političkom smislu znači identifikaciju moći (*auctoritas*) i vlasti (*potestas*) kakvu je osobito jasno zastupao Hobbes: *Auctoritas non veritas facit legem*¹. Zloćudne posljedice te identifikacije teorije i prakse postoje još uvijek kod onih prema kojima je Marx začetnik komunističkih, a Nietzsche fašističkih zločina. Ti isti teoretičari sumnjiče i danas Carla Schmitta kao kolaboracionista njemačkoga nacizma, kao teoretičara totalitarizma, kao antiliberala i antidemokrata. Neki, dapače, uspoređuju holokaust s posljedicama sličnoga zločina koji su počinili Amerikanci primjenom *teorije relativnosti* Alberta Einsteina na japanske gradove Hiroshimu i Nagasaki. Na sveučilištu u Freiburgu/B nema nikakva znaka sjećanja na velikoga mislioca M. Heideggera koji je tu godinama naučavao. Umjesto toga u auli je istaknuta ploča s natpisom: “S boli i sramom sjeća se sveučilište rasnih zakona ...” Iste bi se zločine moglo uzrokovati ozbiljenjem republikanskih i liberalnih ideja.

Kako razumjeti te činjenice?

One proizlaze iz predrasude da se teoriju *može* i *treba* ozbiljiti, dapače, da je ona u te svrhe i konstruirana. Iz te ukorijenjene zablude slijedi pogrešna predodžba da je neka etička ili politička teorija nacrt za zločine, ili dobroćinstva za ili protiv čovječnosti. Autore tih teorija tada se osuđuje kao palikuće i oportuniste, ili ih se uzvisuje kao mučenike i svece. Italo Calvino o tome je prikladno napomenuo da se osjeća odgovornim samo za svoje *ne-napisane* knjige.

Kako se osloboditi tih opakih identifikacija?

Prema postmodernim teoretičarima teoriju ne treba samo razlikovati i rastaviti od prakse, nego i nanovo promisliti o njihovu odnosu kako bi se razjasnilo do kakvih je povijesnih katastrofa dovelo poistovjećivanje teorije i prakse, moći i vlasti. Prema postmodernoj argumentaciji teorija se ne može ozbiljiti jer su teorija i praksa dvije *nesumjerljive* djelatnosti koje, kako kaže Helmut Willke, učenik N. Luhmanna, stoje u odnosu *difuzne plastičnosti*. Liberalizam i republikanizam dvije su *simboličke* strukture koje načelno nije moguće ozbiljiti jer pripadaju različitim sustavima djelovanja, a pri pokušaju njihova ozbiljenja zapada se u spomenuti liberalni i republikanski totalitarizam, u nasilje prema svima koji su drukčijih uvjerenja. Republikanizam i liberalizam kao ideje postoje trajno u okolišu političkoga, moralnog i demokratskoga djelovanja te neprekidno *semantički* utječu na demokraciju, moral i

¹ Prema Hermannu Lübbeu liberali argumentiraju s *istinom*, a republikanci s *autoritetom*.

politiku, ali se načelno ne mogu s njima poistovjetiti jer su s njima nesumjerljive. Što znači semantička iritacija i meka nesumjerljivost kao odnos između simboličkih i praktičkih djelatnosti?

Odnos među njima opisan je u postmodernoj literaturi pojmom *reentry* i pojmom *prevođenja* s jednoga na drugi medij, a ne s jednoga na drugi govor. Svaka historijski oblikovana simbolička forma može se u neko drugo povijesno vrijeme oživjeti i prevesti na drugi medij. Ali simboličke strukture mogu se prevesti na živu praksu samo s bitnim semantičkim promjenama, one ne mogu nipošto biti *nacrti* u smislu *causa efficiens*, niti *preduvjeti mogućnosti* djelovanja, kako to misle hermeneutičari. Dakako i praktička je djelovanja moguće prevesti ili prikazati simboličkim formama, ali samo uz velike gubitke izvornoga smisla. Simboličke forme imaju za praktičko djelovanje samo labavi smisao otvoren za različite prezentne (sada i ovdje) interpretacije prošlosti i budućnosti kao gramatičkih, a ne političkih ili etičkih djelatnosti. Republikanski i liberalni projekti gramatički su prikazi političkoga djelovanja koje je moguće slobodno interpretirati prema pravilima gramatike. Ali moralna i politička odgovornost proizlazi iz moralnoga i političkoga djelovanja ili zakazivanja, a ne iz neprotuslovnih teoretskih, ili ispravnih gramatičkih iskaza². Republikanski i liberalni projekti nisu zvijezde vodilje koje bi pokazivale put u postojećem mraku, nego prikazi prijetećega identiteta moći i vlasti (*auctoritas* i *potestas*), identiteta teorije i prakse u kojem su sve krave crne pa u tom mraku nije moguće ni moralno, ni politički, ni demokratski razlikovati i odlučivati. Ti identiteti za postmoderniste nisu svrha političkoga djelovanja kako su mislili predstavnici republikanske i liberalne tradicije, nego polazišta za konkretno razlikovanje dobrog od lošega političkog poretka. Postmoderna ne teži identitetu ideje dobra života i zbiljski dobrog života, nego trajno otvara prostor u kojem je moguće razlikovati dobar od lošega života. Svako političko djelovanje motivirano je traženjem toga *otvorenog prostora* u kojem je moguće to razlikovanje jer ono je izlaz iz opasnosti *nepolitičkoga* i *nedemokratskoga* stanja ljudske zajednice u kojoj su moć i vlast, makar temporalno, u ruci pripadnika jedne vjere, jednog naroda ili jednog vođe. U tim okolnostima nije moguće ni demokratski, ni politički, niti moralno odlučivati jer se već unaprijed zna što je dobro, pravedno i istinito. A oni koji se tom stanju suprotstave su bezbožnici, krivokletnici i lažljivci.

² “To se nerado prihvaća, jer protuslovi utemeljenju mnogih metodoloških predodžbi o kauzalnom načinu promatranja prema kojem posljedice treba tumačiti iz uzroka koji se od njih razlikuju” (Luhmann, 2002.: 412). Vidi uz to Heideggerovu interpretaciju Leibnizova stava: *Nihil est sine ratione*. (Heidegger, 1971.: 192). Umjesto o *utemeljenju* Heidegger govori o *otvorenosti za neraspoloživo* koje moderni nastavljači nazivaju *anonimnom okolinom sustava*: Stav da su svi ljudi smrtni nije uzrok Sokratove smrti.

IV.

Historijska nadopuna

Republikanizam se diferencira na *antički*, *srednjovjekovni*, *prednovovjekovni* ili *renesansni*³ i *suvremeni*. Antički i srednjovjekovni republikanizam slijedi Aristotelovo određenje etičkih preduvjeta *dobra života* u polisu. Antički republikanizam počiva na Aristotelovu učenju o općem dobru (*bonum commune*) koje se može ostvariti etičkim i političkim djelovanjem u polisu kao maloj zajednici slobodnih ljudi. Antički i srednjovjekovni republikanizam karakterističan je za klasna i staleška društva u kojima postoji razlika između slobodnih i neslobodnih ljudi. Renesansni republikanizam prelazak je iz antičkoga i feudalnoga *paternalizma u novovjekovno građansko društvo i državu*. Suvremeni ideološki i etastički republikanizam *versus* komunitarizam zastupaju suvremeni konzervativci u Americi i Europi.

Za republikanizam je karakteristično da nastoji odgojiti građanina republike za svoju varijantu *općega dobra* nastojeći suzbiti ljudske egoističke porive koji kao trajno prirodno stanje neotklonivo prate svaki institucionalizirani poredak života u ljudskoj zajednici. Odgoj građanskih etičkih vrлина u službi je dobra života u republici. Zastupnici republikanskih ideja nastoje moralno odgojiti čovjeka prema institucionalnom modelu općega dobra. Odgoj moralnih vrлина u funkciji je prilagođivanja građana unaprijed danoj ideji općega dobra. Pozitivna je strana republikanskih ideja kontrola vlasti kako ne bi odstupale od ideje općega dobra. U kasnijem se povijesnom razvoju, osim republikanskih građanskih vrлина kao oblika ograničavanja vlasti i moći, razvijaju drugi oblici ograničavanja moći vladalaca: *um, pravo, demokracija*. Suprotno republikanizmu koji odgaja građane za službu republici, *demokracija* nastoji oblikovati institucije zajedničkoga života prikladne za suživot građana različitih subjektivnih svojstava. *Renesansni republikanizam* politički je oblik prelaska iz feudalnoga *staleškog partikularizma i paternalizma* u politička jedinstva *neovisna* o rodnom podrijetlu i imovini. Renesansni republikanizam nije ni vrijednosni ni idejni projekt, nego *politički pokret* karakterističan za mediteranske gradske republike. Iz renesansnoga republikanizma kao političkoga pokreta razvila se *pravna država* pred zakonom, a ne rodnom i imovinom jednakih građana. Opće je dobro određeno kao jednakost građana pred zakonom neovisno o podrijetlu. Taj se republikanski politički pokret razvio u opreci prema feudalnom *partikularizmu i paternalizmu* i nije mu bila svrha samo ograničavanje, nego i ukidanje moći feudalnih zemljoposjedničkih elita koje su se regrutirale nasljednim podrijetlom. U tom je smislu renesansni republikanizam imao revolucionarna obilježja. Renesansni je republikanizam kao *politički pokret* prevaleo historijski put od feudalnoga partikularizma i paternalizma prema teritorijalno malim statutarno i pravno

³ Usporedi Nitschke (2000.)

reguliranim gradskim republikama kao nukleusima budućih pravno reguliranih i pravno ograničavanih nacionalnih država. S historijskoga gledišta razlikuju se *mediteranski* i *kontinentalni* republikanizam. Mediteranski se republikanizam razvio procesom politizacije gradskih plebejaca kao antifeudalno motivirane socijalne grupe. Kontinentalni se republikanizam razvio politizacijom onoga stanovništva (*burgenses*) koje je naselilo *predziđa* feudalnih utvrda i postupno izborilo podanička i građanska prava. Za razliku od antičkoga *etički* uvjetovanoga republikanizma i renesansnoga *političkog* republikanizma, suvremeni je republikanizam atrofirao u *etatističku ideologiju*. Kao etatistička ideologija republikanizam se ponajprije suprotstavlja *liberalističkom* individualizmu i voluntarizmu te *demokraciji* i njezinim metodama posredovanja narodnoga suvereniteta (*auctoritas*) u demokratski, pravno i drukčije ograničenu vlast (*potestas*). Suvremeni se republikanizam od političkoga pokreta tranzicije iz feudalnoga u građansko društvo transformirao u etatističku ideologiju suvremenih konzervativaca. Suvremeni konzervativni republikanci ne suprotstavljaju se više partikularizmu feudalnih staleža nego liberalima⁴ i demokraciji nastojeći demokraciju, liberalizam i ustavni poredak uvjetovati preddemokratskim vrijednosnim ograničenjima. S postmodernoga je stajališta podjednako neprihvatljivo kako republikansko uvjetovanje i ograničavanje demokracije tako i demokratsko definiranje republikanskoga općeg dobra. Republikanizam kao ideologija ili utopija općega dobra nije nesumjerljiva samo s funkcionalno i strukturalno pluralistički segmentiranim civilnim društvom, nego i s demokratskim procesima posredovanja moći u vlast. Demokracija nije proces ozbiljivanja prethodnih idejnih projekata općega dobra, nego fleksibilna metoda transformacije suverene moći u ograničenu i kontroliranu vlast. S modernoga gledišta republikanizam nije politička nego ideološka opcija. Ta se aksiološka i ideološka koncepcija želi aprioristički nametnuti političkoj praksi i demokratskom raščlanjivanju političkih procesa kao njihov preduvjet kako bi kontrolirala političke i demokratske procese. U doba Francuske revolucije sloboda je bila uzdignuta u rang najvećega republikanskog dobra pa su u njezino ime giljotinirani svi koji su bili protiv slobode. Postoji cijeli niz republikanskih preuvjeta demokracije: *kršćansko kulturno naslijeđe*, *komunizam* kao univerzalistički egalitarizam, *liberalizam*, *kozmpolizam*, *umstveni univerzalizam*, *pravna država* dok Habermas demokraciju uvjetuje prethodnom *deliberacijom* građana koji govore jednim govorom. Slične preddemokratske stavove zastupaju američki *komunitaristi* koji se u ime općeg dobra suprotstavljaju kako kulturnom tako i demokratskom pluralizmu u Sjedinjenim Američkim Državama. Općenito se može reći da u novom vijeku dominiraju dvije ne-

⁴ Kao i republikanizam i liberalizam se od oslobodilačkoga pokreta protiv feudalnoga ropstva i kasnijega pokreta za političku emancipaciju građana pretvorio u ideologiju partikularističkih interesa kakve omogućuje suvremeni kapitalizam. Kao suvremene ideologije republikanizam i liberalizam su nedemokratske i nepolitičke opcije.

demokratske ili preddemokratske ideološke orijentacije: *liberalizam* i *republikanizam*. Treba razlikovati *institucionalizirani* pojam općega dobra kao formulirane ideologije od općega dobra kojim ljudi praktički *politički* i *moralno* prevladavaju sukobe u prirodnom stanju (Aristotel, Hobbes). Politički život Europe od Aristotela do Marxa obilježen je različitim formama republikanizma. S republikanske je pozicije demokracija tradicionalno smatrana najgorim oblikom vladavine. Suvremena *parlamentarna* ili *zastupnička* demokracija počinje se razvijati tek nakon Francuske revolucije. Danas ne dominira sukob republikanskoga univerzalizma s liberalističkim partikularizmom, nego sukob liberalizma i republikanizma s *demokracijom*. Današnji republikanci su primjerice njemački neofašisti, krajnje lijeve neomarksističke grupacije te različiti oblici vjerskoga fundamentalizma. U suvremenom okruženju medijskih sloboda opće dobro definiraju različite političke skupine svojim propagandnim deklaracijama. Te skupine u ime religije, naroda, boljega života i slično propagandno plasiraju ideju općega dobra i određuju taktiku njezine primjene i ozbiljenja. Medijska homogenizacija i identifikacija građana s nekom varijantom općega dobra donijela je u novovjekovnoj političkoj historiji Europe velike katastrofe: navedimo istaknute vođe republikanskih homogenizacija građana oko različitih koncepcija općega dobra: Cola di Rienzi, Savonarola, Calvin, Robespierre, Lenjin, Hitler ... Ti su retori oko vlastite ideje zajedničkoga dobra skupili u crkvama ili na trgovima svjetinu koja je potom izišla iz tih doktrinarnih laboratorija i razarala sve oko sebe, osobito one koji nisu *dijelili* njihovu ideju općega dobra ili su iz nje bili *isključeni* kao pogani, kao stranci, kao pripadnici druge vjere ili nacije, kao neprijatelji. Kad se pogledaju filmovi s masovnih skupova, lako je doživjeti iracionalnu svetkovinu zastrašujućega jednoulmlja. Ideja općega dobra poput velike Srbije ili velike Njemačke doživjela je blamažu pred sudom obične čovječnosti. I u Hrvatskoj je bilo i ima sličnih opcija i dovoljno naivnih građana koji su u ime općega dobra, ako je dobro retorski obrazloženo, spremni pogaziti demokratski pluralizam i slobodu za drukčije mišljenje, vjeru ili nacionalnost. Ideju općega dobra nije moguće demokratski utvrditi jer o općem dobru nije moguće preglasavanje. Demokracija pluralizira građanstvo, republikanizam teži homogenizaciji građana kao braće i sestara, drugova i drugarica, Talijana i Talijanki. Republikanizam kao najstariji europski politički pokret i idejna koncepcija protuslovi ideji i praksi novovjekovnoga građanskog, kulturnog i demokratskoga pluralizma. Paradoks suvremenoga i svakoga drugog republikanizma kao teorije i prakse općega dobra jest u tome što je najveće dobro ono koje omogućuje postojanje *različitih*, pa i kontroverznih dobara, a takva tolerancija prema razlikama protuslovi ideji i praksi općega dobra.

Literatura

- Agamben, Giorgio, 2004.: *Ausnahmezustand*, Suhrkamp, Frankfurt am Main
- Hegel, G. W. F., 1955.: *Philosophie des Rechts*, Felix Meiner Verlag, Hamburg
- Heidegger, Martin, 1971.: *Der Satz vom Grund*, Neske, Pfullingen
- Isensee, Josef, 1981.: Republik – Sinnpotential eines Begriffs, *Juristenzeitung*, Tübingen (36) 1: 1-8
- Isensee, Josef, 1981.: Staat und Verfassung, u: Isensee/Kirchhof (ur.), *Handbuch des Staatsrechts*, sv. II, C.F. Müller, Heidelberg: 3-105
- Isensee, Josef, 2004.: Konkretisierung des Gemeinwohls in der freiheitlichen Demokratie, u: Armin, Hans Herbert von/Karl-Peter Sommermann (ur.) *Gemeinwohlgefährdung und Gemeinwohlsicherung*, Schriftenreihe der Hochschule Speyer, Duncker/Humboldt, Berlin
- Luhmann, Niklas, 2002.: *Die Politik der Gesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt am Main
- Nitschke, Peter, 2000.: *Einführung in die politische Philosophie der Prämoderne 1500-1800*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt
- Rawls, John, 1994.: *Die Idee des politischen Liberalismus*, Suhrkamp, Frankfurt am Main
- Rawls, John, 1998.: *Politischer Liberalismus*, Suhrkamp, Frankfurt am Main
- Schmitt, Carl, 1963.: *Der Begriff des Politischen*, Duncker & Humblot, Berlin
- Wolin, Sheldon S., 2004.: *Politics and Vision*, Princeton University Press, Princeton

Davor Rodin

*LIBERALISM AND REPUBLICANISM:
TWO UNDEMOCRATIC AND UNPOLITICAL
IDEOLOGICAL OPTIONS*

Summary

The author's starting assumption is the domination of two un-democratic ideological orientations: liberalism and republicanism. The author sees republicanism and liberalism as the ideas proximate to the political or the democratic. These ideas operate semantically but cannot be identified with the political or the democratic. This is not possible as they are not commensurable structures.

By providing a theoretical account of various historical traditions the author shows that European republicanism ignored democracy and considered it to be the worst form of government. This is partly true of the liberal political doctrine that evolved later. The author argues it is possible to convert republicanism to democratic pluralism i.e. that this is the biggest common good today. In this way republicanism may be spared its controversies.

Key words: democracy, liberalism, common good, postmodernism, republicanism, semantic irritation

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6,
HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* davor.rodin@zg.htnet.hr